

“İstanbul, Kentsel Dönüşüm ve Mahalle” Üzerine Prof. Dr. Uğur Tanyeli ile Söyleşi

Zafer Çelik

Zafer Çelik: Bu sayımızda söyleşimizi İstanbul üzerine yapmak istiyoruz. İlk sayımızda İlhan Hoca ile yaptığımız söyleşiyi bitirirken dünya kenti İstanbul üzerine konuşuyorduk. Tam buradan kalkarak şunu sormak istiyorum, İstanbul'a atfedilen dünya kenti/küresel kent rollerini İstanbul ne kadar gerçekleştiriyor? İkinci olarak, küreselleşme süreci ile birlikte İstanbul'da nasıl bir dönüşüm yaşanmıştır?

Uğur Tanyeli: İstanbul'un dünya kenti olması üzerine bir şey söylemek bana kolay gelmiyor. Dünya kenti kavramını, yanlış hatırlamıyorsam, Peter Hall 1970'lerde ortaya atmıştı. 1970'lerde, İstanbul için bugünkü gibi bir gelecek beklenmiyordu. Kimse İstanbul'un böylesine hızlı bir şekilde dünya sahnesine gireceğini ve bir grup kentten çok daha önemli hale geleceğini, dünya kenti olacağını varsaymıyordu. O yıllarda pek çok kişi sözgelimi Kahire'nin daha önemli bir metropol olacağını düşünüyordu. Çoğu kitapta Kahire'ye verilen önemin İstanbul'a verilen önemden daha fazla olduğunu hatırlıyorum. Ama İstanbul gerçekten de şaşırtıcı bir hızla aralardan sıyrıldı ve büyük önem kazandı. Burada küresel bir kent haline geldi mi meselesine cevap vermek için ben çok yetkili değilim; zira o kavramı icat eden kişi Saskia Sassen. Sassen'in İstanbul'dan bahseden bir metni var mı bilmiyorum. Dolayısıyla Sassen'in kavramını ödünç alıp -zaten kavram çoktan Saskia Sassen'i aştı ve yaygın bir kullanım kazandı- kendi fikrimi söyleyebilirim. İstanbul'un küre-

sellik tartışmasına zemin oluşturduğu konusunda ben hiç tereddüt etmiyorum, tabii bazı rezervleri hesaba katmak koşuluyla. İstanbul küresel bir kent oldu mu? Bence İstanbul bir küresel kent olmadı; küresel kent hâlâ Sassen’in tanımları çerçevesinde düşünecek olursak, Tokyo, Londra ve New York’tan oluşan bir üçlü, yani dünya sermaye hareketlerini denetleyen, Sassen’in ifadesiyle finans endüstrisinin düğüm noktalarını oluşturan üç kent... Paris’i bile bunların arasında saymıyor. Çok önemli bir sermaye odağı olduğu halde, sözgelimi, İsviçre’den hiçbir kent bu tanımın içinde yok. Frankfurt sermaye bakımından İstanbul’u kaç katlar, ama o da listede yok. İstanbul’un bu üçlü küresel kent grubuna dâhil olmaması, İstanbul’un küresel kentler bağlamında tartışılmayacağı anlamına gelmez. İstanbul gerçekten küreselleşme olgusu bağlamında tartışılması mümkün bir kent gibi gözüküyor. Hatta küresel kent adayı olduğunu da söylemek mümkün. Türkiye’nin ekonomik ağırlığı arttıkça, İstanbul’un da kaçınılmaz olarak dünyadaki küresel hareketliliğe daha fazla ekleneneceğini söylemek bana zor gelmiyor. Bunun tersi de kuşkusuz doğru. İstanbul’daki güncel değişimler neler? Bir kere finans endüstrisinin ağırlık kazanması meselesinden söz ettik: Finans endüstrisinin ağırlık kazanması bağlamında sayısal değerlerle İstanbul’un henüz emekleme döneminde olduğunu herkes söyleyebilir. Türkiye’deki finans sektörünün elindeki bütün sermaye imkânları sanıyorum ki, ne Tokyo ile kıyaslanır, ne de New York ile. Hatta Avrupa’daki çok daha küçük merkezlerle de kıyaslanamaz. Ama bu bir yanlış anlamaya yol açmasın. İstanbul çok ciddi bir sermaye temerküzü merkezi oldu mu diyorsanız, gerçekten oldu. Türkiye’deki bütün bankaların ve finans örgütlerinin merkezleri artık İstanbul’da. Oysa 1970’li yıllarda bile Anadolu’da bankalar vardı. Hiçbir yerel bankanın artık Türkiye’de varlığını sürdüremediğini görüyoruz. Bu bağlamda, Türkiye tek bir merkezde bütün sektörün temerküzü bağlamında neredeyse Londra’ya benzemiş gibi gözüküyor. Hatta oradan bile daha belirgin bir biçimde kendi sektörünü bütün-

leştirdi. Uluslararası sektördeki yeri çok büyük olmayabilir; ama kendi iç bütünleşmesi bağlamında şaşırtıcı derecede ağırlıklı hale geldi. Ankara'yı solladı ki Ankara çok önemli bir bankacılık merkeziydi.

- *Bankalar da merkezlerini İstanbul'a taşıyorlar zaten...*

- Hepsi buraya gelmeye başladı. Ankara'da durmanın imkânı kalmadı. Bırakın Eskişehir'i, İzmir'i, 1970'lerde Aydın Bankası bile vardı. Bunu bugün tahayyül etmek bile zor. Olumsuz bir gelişme olarak değerlendirmiyorum; bu dünya genelinde olan biten şey. Artık sektörün böyle dağınık olma ihtimalinin kalmadığını görüyoruz. Küreselleşme zaten dünyanın küresel olarak çalışmasını tanımlamaktan çok, belirli noktalarda yoğunlaşmayı ifade eder. Yani New York'un, Londra'nın ağırlığının daha da artması anlamına geliyor. Bu gelişme Türkiye'de İstanbul'da yaşandı.

Finansın İstanbul'da toplanmasının yanında, bazı gelişmeler de bence küreselleşmeyle bağlantılı. Sözgelimi, bir zamanlar tersi olurken, bugün artık kent merkezinin yeniden çekicilik kazanması küresel bir eğilim gibi gözüküyor. Sassen'in dediğine bakılacak olursa, İstanbul'da da aynı şey oldu gibi geliyor. Bir grup genç, paralı, finans endüstrisinde çalışan insan kent merkezinde yoğunlaşmayı tercih etmeye başladı. İstanbul'un aile merkezli örgütlenmiş bir kentten, genç, bekâr, varlıklı bir grup finans ve büro çalışanının ağırlık kazandığı bir kent merkezine doğru evrildiği çıplak gözle bile görülebilir. Kanyon gibi AVM'lere gittiğinizde karşınıza çıkanlar artık çoğunlukla aile değildir, çok ağırlıklı biçimde bekâr insanlardır. Bu tür yerlerde satılanların lüksleşme eğilimi bile küresel eğilimlerle bağlantılı gibi gözüküyor. Örneğin, rekreasyon-catering sektörünün bunu doğrudan doğruya dikkate alır hale gelmesi, lokanta sektörünün bu doğrultuda değişmesi, İstanbul'da bence çok belirgin. Etnik lokantalar, farklı kimlikli özelleşmiş lokantalar, iddialı gastronom-

minin giderek ağırlık kazanması bu eğilimin bir ürünü. Eski İstanbul’da neredeyse lüks lokanta yokken veya birkaç lokantadan ibaretken, gerçek bir sektöre dönüşmesi ve çok ağırlıklı biçimde de genç üst gelir grubunun egemenliğine girmesi bana böyle bir eğilim gibi geliyor. Hatta Beyoğlu’nun bile tırmanışında bu sektörün önemli rolü var gibi. Dolayısıyla İstanbul’da olup bitenleri küresel trendler çerçevesinde değerlendirmek bana çok yanlış gelmiyor.

Bunlara ilaveten İstanbul’un yeniden uluslararası iletişim ve ulaşım için düğüm noktası haline geldiğini biliyoruz. Bu 1970’li yıllarda söz konusu bile değildi. Havayolu şirketlerinin bile o dönemdeki güzergâhlarına bakarsanız şaşkına dönersiniz. Çünkü sözgelimi Atina’nın ve Beyrut’un, Kahire’nin İstanbul’dan daha önemli bir havayolu ağırlığı olduğunu, ulaşım odağı olduğu zamanları biliyorum. Benim çocukluğumda, gençliğimde böyleydi. Bugün Beyrut artık yok. Atina ise uluslararası havayolu ulaşımında en önemli duraklardan biri değil. Kahire aynı şekilde artık sadece Mısır’ın iç turizmüne hizmet eden bir yer haline geldi; ama hepimiz biliyoruz ki İstanbul’un havayolu ulaştırması ağırlığı şaşkınlık verici bir biçimde bütün dünyayı ilgilendiren bir odağa doğru dönüştü. Bunların hepsi İstanbul için küreselleşme eğilimleri bağlamında çok şey söylüyor.

- *1970’lere kıyasla 1990’lar ve 2000’lere geldiğimizde yaşanan bu büyük değişimin motivasyonu nedir? İlk sayımızdaki mülakatta soğuk savaşın sona ermesinin etkisinden bahsedilmişti...*

- Sadece onunla açıklamak mümkün olamaz. Soğuk savaşın bitmesinin İstanbul’da tabii ki çok önemli etkisinin olduğunu görmemek imkânsız. Örneğin, artık Orta Asya’ya gitmek için gelebileceğiniz yer İstanbul oldu. Bir zamanlar Moskova’dan geçen havayollarının en azından önemli bir kısmı artık İstanbul’dan geçiyor. Bunu biliyoruz; ama sadece

bunlarla açıklanamaz. Bunu sağlayan şey İstanbul'un kendi ağırlığı, İstanbul'un cazibesi. Hala Moskova'dan geçmenizi engelleyen bir şey yok. Türkiye'nin ekonomik ağırlığının arttığı gerçeğini de görmek zorundayız. Türkiye'nin dünya ekonomisindeki önemi ve yeri beğenelim beğenmeyelim 16.-17. sıra gibi bir yere geldi. Bu önemli bir ekonomik büyüklük. Dahası, bu ekonomik gücün ağırlığını İstanbul'un taşıdığı gerçeğini de görmek zorundayız. Türkiye'deki tüm entelektüel ve ekonomik yollar İstanbul'a çıkıyor, Ankara'ya İzmir'e çıkmıyor.

• *Ülkenin bütün birikiminin bir şehir üzerine inşa edilmesi, toplanması bir risk değil mi?*

• Bana risk gibi gelmiyor. Bunun gerçekleştiği çeşitli dönemlere rastlarız. Modernleşmeyle birlikte tırmanan bir eğilim gibi de gözüküyor bana. Modernleşme hareketliliği arttırdığı zaman, bu hareketlilik sermayenin hareketliliğini arttırıyor, bilginin hareketliliğini arttırıyor, işgücünün hareketliliğini arttırıyor. Bildiğimiz gibi modernlik zaten bunlar demek. Bu hareketlilik arttığı zaman dünyanın her yerinde belli merkezlerin şişmesini zorunlu kılıyor. 18. yüzyılda Londra'nın başına gelen budur. 18. yüzyılda neredeyse İngiltere eşittir Londra" haline geliyor. Diğer bütün her yeri geri planda bırakan bir yapılanma. Bu durumu tek başına bir olumsuzluk olarak görmüyorum. Bu ekonomik rasyonalitesi olan bir şey. Zaten niye bu temerküz, yoğunlaşma gerçekleşiyor? Finans endüstrisinin burada yoğunlaşmasının nedeni bir arada çalıştığı zaman daha efektif olabilmesinden kaynaklanıyor. Artık küçük yerel sermayelerle çalışan bankalardan değil, dünya çapında etkinlikte bulunan bir finanstan söz ediyoruz. Bunlar belli noktalarda yoğunlaşmayı zorunlu kılıyor. Örneğin, Çin'de de sermaye Şanghay'da yoğunlaşıyor. İstanbul'da da olan bu. Doğrusu bunu bir risk olarak görmüyorum. Ama 'bu

İstanbul bağlamında sorun yaratıyor mu?’ diyorsanız evet bir sorun yaratıyor kuşkusuz.

- *İstanbul yalnızca ekonomik olarak bir yığılma yaşamıyor dediğiniz gibi kültürel ve entelektüel olarak tüm birikimleri kendisine çekiyor. Mesela, bugün İstanbul’da 10 civarında devlet üniversitesi 30 civarında özel üniversite var. On tane daha özel üniversite açılrsa İstanbul bunu kaldıracak. Ama mesela Almanya’yı düşünecek olursak orada ülke sathına yayılmış, şehirler arasında daha eşitlikçi bir yapı var. Bir yandan Berlin, diğer yandan Münih, Hamburg, Düsseldorf. Türkiye’ye baktığımız zaman İstanbul’un yanına bir Ankara belki de bir İzmir, yani...*

- Ülkeler arası karşılaştırma tehlikeli bir şey. Almanya ve İtalya çok özel birer durum. Tarih boyunca hiçbir noktada bir şehir diğerine çok ağır basmamış, neredeyse Almanya tarihinin başından beri hiçbir yer çok büyük ağırlık taşımamıştır. Ama bu Türkiye için geçerli değil. İstanbul kurulduğu gün daha dünya metropolü olarak kurulmuş bir kent. Daha adını Konstantinopolis koyduğunuzda, daha Constantinus “burayı başkent yapıyorum” dediğinde, dünya kenti olarak tanımlanmış bir yerden söz ediyoruz. Bu coğrafyada, bu örgütlenme biçimleriyle zaten bunların olması gerekirdi. Emperyal örgütlenmenin var olduğu dönemde İstanbul’un ne kadar ağırlıklı bir yere sahip olduğunu biliyoruz. İstanbul’un konumunu hesaba katmak zorundayız. Almanya’da, ki orada her yerin neredeyse aynı derecede kentleşme imkânı olduğunu bize coğrafya bile söylüyor. Berlin, örneğin, çok önemli bir kent olmasaydı, biraz aşağıda Leipzig olsaydı bu bizi şaşırtmazdı. Ne fark edecekti, yine bir ırmağın üzerinde bir noktadan, bir kavşaktan söz ediyoruz. Ya da Amsterdam ile Rotterdam’ın çok radikal farkları yok. Tarihleri boyunca da iki rakip gibi olmuşlardır. Ama bizim coğrafyamızda bu mümkün değil. Yüzyıllar boyunca Anadolu’nun iç kesimlerinin ciddi bir şansı olamıyor,

coğrafi konum bile yeterli derecede buna izin vermiyor. Yüksekliği, ulaşımının güçlüğü, yüzyıllar boyunca ulaşım için kullanılan tek kaynak kara ulaşımı; hiçbir noktasına üzerinde denizcilik yapılabilir ırmaklar girmiyor. Sakarya'nın ağzında, bir zamanlar Meriç'in ağzında olduğu gibi üzerinde taşımacılık yapılabilen çok küçük, kısa birkaç kilometrelik su yolu neredeyse hiç yok. Böyle bir ülkede zaten nerelerin yoğunlaşacağını neredeyse coğrafya tanımlamış. Ama ilginç bir biçimde dünyanın en büyük tesadüflerinden biri de vuku bulmuş ve bir sürü güzergahın keşif noktasında bir kent kurma imkânı doğmuş. O imkânın teknik açıdan ve genel Avrupa yerleşim coğrafyası bağlamında kullanılabilir olduğu noktadan başlayarak, İstanbul hep önemli olmuş. Şimdi de böyle olması bizi şaşırtmıyor. Bazı ülkelerde bu şans yok, örneğin İran'da yok. İran'da Şiraz'ın bir dönem önemli olduğunu görürüz. Bir dönem İsfahan önemlidir. Şimdilerde de Tahran önemli. Ne farkları var? Çok belirgin biçimde birbirlerine avantajları yok, konum bağlamında düşünecek olursak. Ama Türkiye'de çok ciddi bir konum problemi var; böyle konum özellikleri taşıyan yerlerde bu tekilleşme kaçınılmaz gibi gözüküyor. Londra böyle bir konuma sahip, neredeyse ülkenin en büyük ırmağı çok büyük bir haliçle gelip okyanusun en uygun noktasına birleşiyor, rüzgârları, fırtınaları almayan Manş gibi bir denizle birleşiyor. Denizin bütün avantajlarından yararlanmasını sağlayan, ama sorunlarını da uzak tutan upuzun ve derin bir halici var. Şimdi buranın Romalılardan beri önemli kent olacağını söylemek için insanın kâhin olması gerekmez. İstanbul da böyle bir yer. Onun için bana hiç şaşırtıcı gelmiyor. İstanbul'un olmasını beklemeliydik. Aksi olsaydı açıklanmayı gerektirecekti. Niye daha erken olmadı sorusuna cevap vermeliyiz bence, yoksa olmasından doğal hiçbir şey yok. İstanbul böyle olmak zorunda.

- *Hocam biraz daha kültürel boyut üzerinden konuşsak. İstanbul kültürel alanda nasıl bir dönüşüm yaşıyor?*

• Kültürel alan için de aynı şeyi söylerim. İstanbul, kültürel bağlamda Orta Bizans’tan itibaren bütün bu coğrafyadaki tek önemli yer. Bütün entelektüeller İstanbul’da olmak istiyorlar. 10. yüzyılda da öyle olmak istiyorlardı. Kimse kalkıp, örneğin, Kayseri’ye gitmek istemiyor. Kayseri yok mu? Var. Kayseri o çağda da önemli bir yer ama herkesin gitmek istediği yer İstanbul olmuş. Çeşitli nedenlerle, her yerden insanın buraya gelmesini kolaylaştıran etmenler var. İmparatorluğun başkenti olması ve her çağda ekonomik açıdan avantajlarının olması ve kültürel açıdan da buranın bir odak olması bana hiç çarpıcı bir özellik gibi bile gelmiyor. Başka ne olabilirdi ki? Ancak, bence asıl önemli kültürel değişim İstanbul’un Türkiye’de metropol kültürü geliştirebilen tek yer haline gelmesi biçiminde yaşanıyor. Bugün Türkiye’de kültürel anlamda çeşitliliği, farklılıklara ifade fırsatı sağlayabilmeyi ve her tür kültürel tercihe hoşgörü gösterebilmeyi başaran tek kent İstanbul. Türkiye’nin başka hiçbir kentinde genel onay derlemiş kültürel tavırların dışında olanların İstanbul’daki kadar rahat edemediği söylenebilir. Her tür sanatsal ifade burada üretilebiliyor. Her türlü marjinal duruş burada yaşayabiliyor. Türkiye’de heteroseksüel olmayan cinsel kimlikler bile sadece İstanbul’da dışa vurulabiliyor. Sadece İstanbul çoğullaşmadan, çeşitlenmeden korkmuyor. Ya da Türkiye’nin diğer kentlerinden daha az korkuyor. Burada da farklılıkların ifade imkanının epey kısıtlı olduğunu, geniş grupları irkilttiğini görüyoruz. Ama, geri kalan Türkiye’ye oranla İstanbul kültürel anlamda bir çoğulculuk cenneti. Metropol bu demek, metropol kültürü bu demek. Orada başka yerlerde söyleyemeyeceğinizi, giyemeyeceğinizi, anlatıp başkalarıyla paylaşamayacağınızı, beyan edemeyeceğinizi söyler, giyer, paylaşırsınız. O sayede metropol geniş bir kültürel üretkenlik edindir. Türkiye’de modern kültürel çoğullukla (dikkat ederseniz geleneksel etno-dinsel çoğulluktan söz etmiyorum) ilk kez burada ve 1990’lardan başlayarak karşılaşıyoruz. Yeterli olmaktan çok uzak, ama yakın geçmiş

oranla kentsel-kültürel ortam müthiş bir canlılık gösteriyor. Metropolitan bir merkezde kültürel çeşitlilik ve gelişmenin zayıf olması gibi bir durum söz konusu değildir. Bu ancak Amerika Birleşik Devletleri'nde olsa olsa çok hızlı gelişmiş bazı kentlerinin erken dönemlerinde belki görülebilir. Mesela Chicago 1870'de, 1880'de büyük bir kenttir, ama edebiyatçıları var mı diye sorarsanız yoktur. Ama bir kuşak sonra o da olur.

- *Zaten hemen üniversitesi ortaya çıkıyor...*

• Tabii. Üniversite de aynı anlama gelir. Farklı düşünme ve davranma imkanlarına kapı açan gerçek bir üniversite de ancak böyle bir ortamda yeşerir. Başka türlü olması beklenemez; metropolü metropol kılan şey zaten bu. İşgücünün, entelektüel enerjinin, sermayenin, bilgi birikiminin, tektipleşmeye direnme imkanlarının orada yoğunlaşması. Sadece binaların toplamı değil. Simmel'in şahane bir sözü var: "Metropol, toplumbilimsel olarak da yorumlanabilecek bir fiziksel gerçeklik değil; aslında fiziksel boyutu da olan bir toplumbilimsel gerçekliktir". Fiziksel boyutu kaçınılmaz olarak vardır; ama gerçekten de önemli olan, asli olan kentin toplumsal gerçeklik olmasıdır. Simmel'in sözü çok doğru bence de.

• *Şimdi İstanbul'da son yıllarda ciddi ulaşım projeleri yapılmaya başlandı. Bir taraftan Marmaray, diğer taraftan metro hatlarının geliştirilmesi ve 3. köprü tartışmaları. Konuşma içerisinde söylediğiniz bir şey vardı, şehir merkezinde bir yoğunlaşmadan bahsettiniz. Acaba bu projeler şehri daha geniş alana yayacak mı?*

• Alanım olmayan konularda konuşmayı istemem, ama bana olayın mimari boyutunu sorarsanız şunu söyleyebilirim. İstanbul öngörülebilir bir gelecekte de büyümeye, yayılmaya devam edecektir. Türkiye eko-

nomik açıdan büyümeye devam ettikçe hiç tereddüt etmeyelim ki İstanbul her yerden çok büyüyecek. Bunu görmek için herhangi bir uzmanlığa gerek yok. Sermaye temerküzü, bilgi birikiminin yoğunlaşması böyle olmak zorunda ve sürekli olarak büyüyecek. Kentin mimari açıdan nasıl biçimleneceğini görmek istiyorsak, İstanbul’un konumuna bakmak yeterli. İki ince yarımada gelip birbirine neredeyse değiyor, Boğaz aracılığıyla. Bu kadar kısıtlı bir arsa, toprak miktarıyla İstanbul’un kaçınılmaz olarak yükseleceğini, iki yöne doğru uzayacağını, kaçınılmaz olarak kuzeyi zorlayacağını, hani sürekli problem olan kuzeydeki, orman alanı olarak nitelendirilen yerleri zorlayacağını öngörmek bence hiç zor değil. Büyüyorsa zorlayacak, bir yere doğru gitmek zorunda ve gerçek anlamıyla da boş yer yok. İstanbul, örneğin, Chicago’nun konumlandığı yerde değil. Michigan gölünden geride kalan her yer ufuklara kadar, neredeyse Meksika Körfezi’ne kadar uzanıyor. Burada herkes görüyor ki böyle bir yayılma alanı yok. Ne Tokyo burası, ne Londra. Bence bir yandan müthiş avantajları kullanıyor İstanbul, bir yandan da önemli dezavantajları var. Kentin fizikselliğinin, bir talih ve talihsizlik çifti tarafından belirlendiği aşikar. Talih şu: İstanbul dünyanın en önemli düğüm noktalarından birinde konumlanıyor hiç tereddütsüz, hep de öyle olmaya devam edecek, dünya katastroofik bir biçimde alt üst olmayacaksa. Burası doğunun, batının, kuzeyin, güneyin kesişme noktası. Buna karşılık bir o kadar önemli olan nokta, son derece kısıtlı arsa arzı olan bir coğrafyada konumlanıyor, ince iki yarımadanın üzerinde... O yüzden kentin suyunu bile İstrancalar’dan getirtmek durumunda kalıyoruz. Bir taraftan Sakarya’dan su getiriliyor. Çünkü bu kentin yakın çevresinde kayda değer bir ırmak oluşmuyor; dereden daha önemli bir su kaynağı dahi yok. İstanbul New York’un konumlandığı yerde konumlanmıyor. Koca iki ırmak gelir, Manhattan’ın iki tarafından geçer, ama oradan itibaren kilometrelerce yayılma ihtimali olan uçsuz bucaksız bir yerleşilebilir coğrafya var. Burada yok. Bu çelişki, İstanbul’u var eden çelişki. Böyle bir metropol

dünyada herhalde ender. Bence ilerde daha belirgin bir biçimde göreceğimiz sonuçlarını. Ulaştırma projeleri böyle bir metropolün büyümesinin getirdiği olağan yatırımlardan başka bir şey değil. İstanbul'u onlar yaymıyor; yayılma ve büyüme talebi ulaştırmayı da tırmandırıyor. Ulaştırma tırmandıkça kentin yayılması da artıyor. Özetle tek yönlü bir değişimden söz edemeyiz.

- *Yani İstanbul bir merkez olarak önemini korumaya devam edecek, üçüncü köprüyü de yapsak beşinci köprüyü de yapsak burası bir merkez olarak kalacak...*

- Hiç tereddütsüz... Ben İstanbul'un öneminin azalacağını düşünmüyorum. Zaten kentin merkezi veya merkezleri de sürekli yayılma istidadında. Yüzyıllar boyunca son derece kısıtlı bir merkezle çalışmış bir kent bu. Benim mimarlık eğitimi yaptığım dönemde bile kentin merkezi olarak tanımlanan yer neredeyse, Bizans dönemimde de orasıydı. Eminönü ile karşısındaki Galata'dan oluşan alanı "merkezi iş alanı" diye anlatırlardı. Bu galiba onuncu yüzyılda da öyleydi. Bugün dikkat ederseniz artık orası merkezi iş alanı değil. Çünkü çok küçük bir alan, bu boyutta bir kentin taleplerine uymadığı için saçılmak zorunda, saçılmıyor da. Saçılması kolay olmuyor. Merkezini dönüştüremiyor, çünkü merkezi aynı zamanda en tarihsel noktasını oluşturuyor. Dolayısıyla orayı terk etmek zorunda kalıyor. Londra'daki şans yok, Romalılar geldiğinde de Londra'nın merkezi "the City" denilen yer. Bugün de bütün finans sektörü neredeyse "City"de toplanıyor.

- *Yarımada terk edilmiş diyeceğim, hakikaten gezildiği zaman terk edilmişlik tamamen görülüyor. Büyük sermayenin burayı terk etmesini nasıl açıklayabiliriz? Mesela, Balat'a bakıyorsunuz, metruk binalar ya da yaşam standartları son derece kötü yerleşimler. Ben şuna bağlamak istiyorum. Bir taraftan kültür başkenti diye bir şey ilan ediliyor, bunun en temel göstergesi yarımadanın olma-*

sı gerekiyor, ama en önemli yapılarımız, Fatih ve Süleymaniye Camileri restorasyonda. Bakıyorsunuz hiçbir hazırlık yok gibi.

- Bazı trendler öyle kolay açıklanabilir gibi değil; ama şöyle söyleyeyim size, tarihsel yarımadanın saçılma süreci yeni bir süreç değil. Çoğu kişi öyle düşünmek istiyor; ama tarihsel yarımada bana sorarsanız belirgin biçimde 1930'lardan başlayarak, köken olarak 1820'lerden itibaren sürekli olarak önem kaybediyor. Kuzey İstanbul'a doğru saçılmak isteyen bir kent var. Bunun için birçok etmen var. Sözelimi kentin “daha modern” semtlerine saçılmak isteyen gruplar var 19. yüzyıldan beri. Benim bir dönemde “kentlilerin modernleşmeci trafiği” dediğim şey. İnsanlar kentin içindeki daha geleneksel yerlerden kendilerini daha özgür ya da sadece serbest hissedecekleri saçaklara doğru saçılmak istiyorlar. Bana öyle geliyor ki, bu, söz gelimi, New York için olan güdülerden biri değil. İstanbul için söz konusu ve on sekizinci yüzyılda Osmanlı üst sınıflarıyla, kremanın kremasıyla, hanedanla başlıyor aslına bakarsanız o saçılma hali. 1820'lerden sonra önce Rumlar Beyoğlu tarafına doğru taşınmaya başlıyorlar. 1870'lerde Bağdat Caddesi alanına doğru yayılmayı Türkler başlatıyor. 1930'lardan sonra Türkler de Beyoğlu tarafına doğru taşınmaya başlıyorlar. O sırada kent genelde nüfus kaybediyor; ama ona rağmen 1930'larda bir saçılma görebiliyoruz.

- *Fatih'ten Harbiye'ye...*

- Metaforik olarak Fatih'ten Harbiye'ye gitmek istiyorlar. Ya da Bağdat Caddesi alanına gitmek istiyorlar. Bunun psikolojik etmenlerle de açıklanabilir bir boyutu var. Ama genelde İstanbul bağlamında yaklaşık 200 yıllık bir trend bu. Belli ki İstanbul'un değişiminde önemli güdülerden biri. Sonraki yıllarda bu artık durdurulamaz bir biçimde hızlandı. Bugün artık İstanbul'un eski yarımada kesimine giderseniz gelir düzeyi-

nin Harbiye’de ya da Etiler’deki gibi olmadığını görürsünüz Ancak bu konuda gelir düzeylerini gösteren çalışmalar olmadığından/yayınlanmadığından tam olarak bilemiyoruz. Veya ben bilmiyorum. Ama örneğin, benim ailem ve eşimin ailesi bir zamanlar tarihsel yarımada da otururken ben Etiler’de oturuyorum. Herhalde bu bir şey söylüyordur. Fatih’te, Aksaray’da oturmuyorum artık.

- *Kira fiyatları da zaten birçok şeyi açıklıyor.*

- Şurada kapıdan çıkıp, bütün öğretim üyelerine sorsanız, İstanbullu olanların hepsi çocukluklarında ya kendileri orada yaşamışlardır ya da anneanneleri dedeleri tarihsel yarımada da oturmuştur. Bugün hiçbirimiz orada oturmuyoruz. Bu süreçte dediğim gibi psikolojik etmenler önemli gibi gözüküyor. Ekonomik etmenler de belki burada rol oynuyor. Çünkü merkez de saçılmaya başladı, iş yerleri de artık kuzeye doğru saçılmaya başladı. Yeni üniversitelerin hiçbiri Kadir Has Üniversitesi hariç şehrin merkezinde açılmıyorlar. Onlar da tarihsel yarımada dışına doğru kaçıyorlar. Kaçınılmaz olarak bunlar etkili oluyor. Muhtemelen, kentin tarihselliği etkili oluyor, çünkü yatırım yapmak için kuzeydeki alanlar daha fazla avantaj sağlıyor. Tarihsel yarımada ne kadar kötü denetlenirse denetlensin, yine de tarihsel çevrede yapı yapmaya ilişkin kurallar rant bağlamında engeller oluşturuyor. Şayet yatırım yapmak istiyorsanız tarihsel yarımada da yatırım yapmaktansa, tabii ki Bağdat Caddesi’nde yatırım yapmak daha kolay. Ne gabari kısıtlaması var, ne yanınızda bir tarihi eser var, ne kazı yaptığınız zaman altından eser çıkar. Bunları görmemek mümkün olabilir mi? Yatırım alanlarının o taraflara gitmesi İstanbul’un merkez kesiminin, tarihsel yarımada dediğimiz kesiminin, kan kaybına neden oluyor. Rant elde etmek istesenez, paranız varsa, Fatih’te uğraşmak yerine, aynı parayla gidin ne bileyim Suadiye’de, Kemerburgaz’da, Ulus’ta yatırım yapın, çok daha hızlı geri dönüşüm ala-

caksınız. Ayrıca Tarihsel Yarımada’da inşaat yapma zorluğu da var. Sokaklar daha dar, bunların hepsini hesaba katmak zorundayız. Değişimin rasyonalitesi var. Değişim hiç de sarsak ve irrasyonel biçimde vuku bulmuyor. İnsanlar her durumda rasyonel gerekçelerle eylemde bulunuyorlar. Dolayısıyla tarihsel yarımada sürekli olarak daha yoksul gruplara kalıyor. Yatırım yapmazsanız, daha varlıklı orayı boşalttığı zaman yerine sürekli olarak daha az varlıklılar geliyor. Bu süreci de tırmandırıyor kuşkusuz, dediğiniz gibi Balat gibi yerlere doğru gittiğiniz zaman, artık Türkiye gerçek *slum* görüyor. *Slum* yoktu benim gençliğimde. Artık merkez kesiminde gerçek büyük *slum* alanları var. Tarlabası hiç tereddütsüz bir *slum*, Kasımpaşa’yla Tarlabası Bulvarı arasındaki bölgenin *slum* olduğu artık bütün kriterlerle kesin. Aynı şeyi birçok yer için söyleyebiliriz, Süleymaniye’nin bir *slum* olduğu artık besbelli. Vefa’nın önemli bir parçası bence düpedüz *slum*. Zeyrek, Fatih’in bir bölümü, aşağıda nerdeyse bütün Haliç boyu, belli bir kaç nokta hariç olmak üzere hepsi *slum*, artık. Türkiye en önemli kentinin tarihsel merkezinde sefalet mahallesi gerçeği ile tanışıyor. Zaten Türkiye her türlü yenilikle İstanbul’da tanışıyor.

- *Ben kendi adıma anlamakta zorluk çekiyorum, garip değil mi? Süleymaniye’yi düşündüğünüz zaman, coğrafi konumuna baktığınızda İstanbul’un en nezih noktalarından biri, bu benim kişisel kanaatim. Bu tarihsel bir birikimi, buna ilaveten orada üniversitenin varlığını da dikkate aldığımız zaman Süleymaniye bağlamında oranun slumlaşmaması, sefaletin taşıyıcısı olmaması gerektiğini düşünüyorum. Ama bakıyoruz bunun taşıyıcısı haline geliyor.*

- Doğrusu bazı şeyleri benim de anlamakta zorlandığımı söyleyeyim. Ama sonra biraz düşününce yine tuhaf gelmiyor. Üniversitenin çevresini düşünün, orada esaslı bir yatırım var. Dev bir üniversite var. Ama üniversitenin bile orayı terk etme eğilimini üniversitenin binaların-

da görürsünüz. Üniversite oraya yatırım yapmıyor. İstanbul Üniversitesi'nin merkez kampüsündeki binalarına bakın, bir de İstanbul Teknik Üniversitesi'nin binalarının bakım düzeyine bakın. Yıldız Teknik Üniversitesi'nin de aynı biçimde çok daha bakımlı olduğunu görürsünüz. Bir de İstanbul Üniversitesi'ne gidin, İstanbul Üniversitesi bir harabe. İstanbul Üniversitesi'nin hiçbir öğretim üyesi artık o civarda oturmuyor. Kuşkusuz, bunlar tersine çevrilebilir süreçler. Dünyanın başka yerlerinde, bir dönem *slum* olan yer, daha sonra yeniden bir daha üst sınıfa, daha varlıklı bir mahalleye doğru evrilebiliyor. New York'u, yarımadanın güney ucunu düşünecek olursanız bir zamanlar yoksul küçük imalat yeri olan bu yerler bugün en pahalı adreslerin bulunduğu Chelsea gibi, Greenwich Village gibi yerlere dönüştü. Ne kadar sürede? Neredeyse yirmi yılda bambaşka bir hale geldi. Ne yazık ki, burada bu süreçler o kadar kadar hızlı çalışmıyor. Türkiye'deki mahalleler aynı hızda değişimler yaşayamıyor. Türkiye'deki, veya en azından benim gördüğüm İstanbul'daki trendler, yüzyıllık trendler oluyor. Fiziksel ve toplumsal anlamda yavaş değişiyoruz, ya da sandığımız kadar hızlı değişmiyoruz, bence.

Amerikan kentleri neredeyse, bir parmak şıklatması hızıyla değişir. Benim mimarlık eğitimimi bitirdiğim zaman sefalet mahallesi olan yerler artık nezih semtler. Önce yavaş yavaş genç mezunlar ve hatta üniversite öğrencileri oturmak için oradaki binaları satın almaya başladılar ve ucuzdu binalar. Birdenbire yeni bir insan grubu geldi. Entelektüeller geldiği için çekici bir hale geldi. Biraz önce sözünü ettiğimiz genç, parası olan entelektüeller, *yuppiler* Manhattan'ın güney ucunda yerleşmeye koyuldular. Neredeyse bu 20 yılda gerçekleşti. İstanbul'da Galata'ya bakın, on yıllardır bu süreç yaşanıyor, mülkler el değiştiriyor, yeni toplumsal gruplar geliyor. Yine de bir türlü değişmiyor. Tarihsel yarımada da daha o değişim başlamadı bile. Türkiye'deki trendler çok yavaş. Bu muhtemelen arsa el değiştirme hızının çok düşük olmasıyla da, Türki-

ye’deki ekonomik beklenti mekanizmalarıyla da bağlantılı. İki kişi bir sokaktan, Galata’da ev satın alırsa, bir üçüncü kişi artık oradan ev satın alamaz. Çünkü oradaki mülk sahipleri anında çok yüksek kar beklentisi içine girerler. Mülk fiyatlarını müthiş bir hızla tırmandırıyorlar. Bu belli ki bir ekonomik gerçeklik. Niye yapıyorlar? Türkiye’deki insanlar daha azgın ya da daha paragöz oldukları için yapmıyorlar. Çünkü onlar da biliyorlar ki kentte aslında kısıtlı sayıda arsa var, bu kısıtlı sayıda arsanın fiyatı artıyorsa, ben enayi miyim, o zaman hemen gelecekteki fiyata göre kendimi uyarlayayım. Ama gelecekteki fiyata göre kendini uyarlamak demek, bugünkü gerçekliği görmemek demek, oraların satın alınamaz hale getirilmesi demek. Dolayısıyla sistem ayağını gaza bastığı anda, öteki ayağını da frene koyuyor.

- *Sulukule’nin mesela...*

- Sulukule başka bir durum. Sulukule örneğinde doğrudan doğruya kamu otoritesi söz konusu. Belediye işin içine giriyor ve orayı istimplâk ediyor. Bu sürecin çalışmasını büsbütün imkânsız kılıyor. Reel olmayan bir müdahale yaparak alt üst ediyor ortamı. Bununla sonuç alamayacaklarını görmek için kâhin olmama gerek yok. Bu alanda bir uzmanlığa da gerek yok. Siz bir alandaki, kendi kendine değişim sürecini durduruyorsunuz. İstimlâk aracını kullanıyorsunuz, burasını, bütün binaları aldım yeniden yapacağım diyorsunuz. O artık oradaki rantı başka bir biçimde inşa etmek demek. Adım adım fiyatların koşullara göre uyarlanma halini ortadan kaldırılıyorsunuz. Birdenbire çizgiyi bir yerden çekiyorsunuz. Orası artık sizin yaptığınız yatırımla orantılı olarak fiyat edinecektir. Gelecekte ne olacağı o binaları kimlerin alacağı ile bağlantılı. Çok büyük olasılıkla bekledikleri değişimi sağlamayacak, sağlayamaz. Unutmayalım ki öyle bir çevre yapıldığı zaman kendilerinin bekledikleri gruplar

oraya gelmezler. Yani üst gelir grupları Sulukule’de yeni binalar yapıldı diye koşarak Sulukule’ye gelmeyecekler.

- *Orta sınıfın zaten temel eğilimi biraz da hijyenik mekanlar olarak tanımlanan o yeni güvenli siteler...*

- “Ben size Sulukule’yi yepyeni yaptım” dediğiniz zaman gelmezler. Bence kamu kaynaklarını boşuna harcıyorlar. Bu tür girişimler, aslında kamu kaynaklarını sonuçsuz ve hepsinden önemlisi de yararsız işlere harcamaktır. Yararsız; çünkü, Sulukule beğenseniz de beğenmeseniz de, gerçek Sulukule olduğu zaman anlamlıdır. Yoksa adı Sulukule olan bir yeri çağdaş mahalle yaptığınız zaman orası Sulukule olmuş, Yeşilköy olmuş ne farkı var? Ne bekliyorlar ki bundan? Binalar sadece görüntüleriyle tarihsellik ve değer edinmezler. Eski İstanbul evlerine benziyor diye orası eski İstanbul olmaz. Orası ülkenin her yerindeki yeni mahallelerden bir tane daha olur. Onun için gösterilen çaba bana sadece komik geliyor. Burada en az rasyonel eylemde bulunanın kamu otoritesi olduğunu söyleyebilirim. Oradan çıkardıkları her Roman’ın daha rasyonel düşündüğüne garanti verebilirim. Ciddi biçimde yanlış yapan bana öyle geliyor ki yerel yönetimdir. Çünkü hiç kimseyi memnun edemeyecekleri halde bunu ısrarla yapıyorlar. Kendi hedef kitlelerini de memnun edebileceklerini sanmıyorum ben. Oradan çıkarılan Romanlar ise hiç memnun olmayacak. Belediye yönetiminin oy tabanının, hedef kitesinin Sulukule’de oturayım diye bir beklentisi olduğuna emin değilim.

- *Orada herhalde beklenen bütün yarımada'nın yeniden bir dönüşümü sanki.....*

- Onun araçlarını yanlış tayin ediyorlar. Büyük alanları istimlâk ederek orada yeni mahalleler yapmak suretiyle tarihi yarımada'nın deği-

şimini, dönüşümünü sağlamanın bence yolu yok. Orada başka araçlar, başka imkânlar kullanılır. Ama bunları aslında doğrudan doğruya kamu otoritesinin yapmaması gerekir. Kamu otoritesi kentin fiziksel yapısına kendi talepleri doğrultusunda yön verecek bir iktidar odağı olmamalıdır. Biraz kenti gözlemelidir kamu otoritesi. Türkiye’de kamu otoritesi kendini her zaman olduğundan güçlü zannediyor. Sihirli değneği var elinde sanki. 7,5 km bu yarımadaın boyu, bütün Manhattan’ın da 11 km. Ellerindeki alanın boyutunu düşünüyorlarsa, hesaplayacak olursanız yüzölçümü olarak yaklaşık Manhattan büyüklüğünde bir yer. 7,5 km ama üçgen. Dolayısıyla New York boyutunda bir yerle uğraştıklarını anlamak istemiyorlar. Yeni bir New York yapmaya kalkışıyorsanız, yapamazsınız. Elde bu kadar büyük bir kamu kaynağı da yok zaten.

- *Peki mesela diyelim biraz da kültürel yapı yani o mimari yapılara eğilerek bu başlatılabilir mi? Balat’ın, Ayvansaray’ın olduğu yerleri dönüştürmek...*

- Çok ciddi problemlerin bulunduğu gerçeğini görmek zorundayız, Balat’ta. Balat yoksul insanların yaşadığı bir alan. Şimdi o yoksul insanların evlerine yardım sağlıyorsunuz diyelim, bir ölçüde o evlerin sağlıklılaştırılmasını, çevrenin düzenlenmesini sağlıyorsunuz. Bunu yaptığınız anda zaten o bölgedeki rantın tırmanmasına yol açıyorsunuz. Bunun ilk etkisi şu: Yoksullar oradan gidiyorlar. Yerine biraz daha varlıklı insanlar gelmek zorunda kalıyor. O zaman da insan süpürmüş oluyoruz. Bir ölçüde süpürmek belki de kaçınılmaz. Diyelim ki bizim için sosyal adalet önemli değil. Ama yine de başarı sağlanamıyor. Çünkü o kadar küçük evlerle tanımlı bir alan ki orası. Varlıklılar oraya gelmiyorlar. Biraz daha varlıklı olanlar geliyor. Neticede amaçladığımız şeyler her zaman amaçladığımız sonuçları vermezler. Toplumsal olaylarda böyle bir denetleme gücü kimsede yok. Siz şunu amaçlıyorsunuz; olmuyor; başka bir şey

vuku buluyor. Tarihsel yarımadanın kuzeybatı ucundan, yani Balat, Ayvansaray, Kariye Camii'nin bulunduğu bölgelerden söz ediyoruz...

- *Evet, mesela Kariye'nin olduğu yerler gayet rahatlamış mekanlar ama bir elli metre aşağısında ise...*

- Orası da küçük kutu gibi evlerden oluşuyor. İstanbul'un en küçük evleri neredeyse onlar. Ön cephesi üç metre olmayan evlerden söz ediyoruz. Evin toplam yüzölçümü elli metrekare. Şimdi kimse elli metrekarelik ev istemiyor. Biraz önce New York örneğini verdim; orası çok hızlı dönüştü. Çünkü avantajları vardı. Oradaki yapılar "loft" denilen eski küçük üretim binalarıydılar. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında inşa edilmeye başlanmışlar. Her birinin en az 300-350 metrekare zemin alanı var. Orada bir bina satın aldığınız zaman o bina en varlıklı insanın da oturabileceği bir konut haline gelebiliyor. Tek katı bile lüks hale gelebiliyor. Buradaki ise küçük bir bina ve artık varlıklı gruplar bunlara talep yöneltilmiyorlar. Onun için o parçayı dönüştüremiyorsunuz. Dönüştürmek istediğiniz zaman dönüşmüyor. Beklediğiniz sonucu vermiyor, hızı vermiyor. O zaman belediyeler diyorlar ki, onları yıkalım, biraz daha büyütelim. O zaman da orası o bölge olmaktan çıkıyor. Başka bir şey yapmış oluyoruz.

- *Ortaya çok suni bir şey çıkıyor.*

- O zaman bunu İstanbul surunun içinde ya da dışındaki tarlada yapmamız arasında ne fark var? Dönüşüm sanıldığı kadar kolay vuku bulmuyor İstanbul'da. Herkes mucize bekliyor. Örneğin, Tarlabası'nda... Tarlabası'nda binaların o boyutlarıyla el değiştirmelerini beklemek kolay değil. Zaten olabilseydi değişim gerçekleşmiş olurdu. Londra'nın Mews diye anılan eski arabalık binaları vardır. Ana konut binaların arkasında

bir sokak üzerinde dizilmiş küçük binalardır bunlar. Bugün bunlar çok lüks küçük konutlardır. Bütün eski arabalıklar bugün *yuppilerin* oturmak istedikleri yerler. Londra merkezindeki bu bölgelerdeki yapı miktarının ne kadar fazla olduğunu da düşünün. Ancak, 60 metrekairelik evlere talep yönelen, parası çok bekâr insanlar da çok. İstanbul’da bu imkan hâlâ kısıtlı. Tarlabası’nın bütünü Mews gibi yapıp mutenalaştırsak satamayız. Aynı nitelikte, aynı talepleri olan, aynı miktarda toplumsal gruplar yok. Bunu çok sık unutuyoruz. Olsun diye bekliyoruz. Ama karşımızda Tarlabası yaklaşık olarak 1.5 km uzunluğunda bir bölge olarak duruyor. Neredeyse on binlerce birim evden söz ediyoruz. Kim alacak bunları? Alamıyor. Dolayısıyla bari cepheler aynı kalsın, arkalarına apartman yapalım deniyor. O zaman sadece görüntü, o da kısmen korunuyor. Orada artık o evler yok. Yapılmak istenen proje oydu. Bütün binaları sadece cephe olarak bırakalım, arkalarına büyük boyutlu daireler yapalım. Artık o eski yapılar gidecek ve cepheleri ise yenilerin önüne asılmış resimler haline gelecektir. Mimari tarihsel gerçekliği korumadık-tan sonra, bu resimlerin tarihsellik olarak kabul edilmesi nasıl mümkün olacak. Kaldı ki, cepheleri resim haline getirip sokak genişliklerine dokunmak istemiyorlar. O zaman da başka açmazlar doğacak. Oradaki yollar ince geçitlerden ibaret. Kısacası, beklentiler o kadar kolay tatmin edilmiyor. Kentin gerçeğine her seferinde saplanılıyor. Ama Türkiye’de elinde otorite bulunduranlar -bu otoriteyi sadece siyasal otorite olarak düşünmeyin, bence planlama otoritesi ve entelektüel otorite olarak da her anlamda düşünün- gerçeklerle kavgalı yaşamının mümkün olduğuna inanıyorlar. Eldeki teknik, siyasal, akademik, entelektüel, vs. otoritenin gerçekliği dönüştürebileceğine yönelik bir safiyane Türk inancı var. Planlamanın ve siyasetin araçlarıyla dünya sadece istemekle dönüşemez. Gerçeklerle birlikte yaşamayı öğrenmemiz lazım. Ben istiyorum diye orası istediğim şekle girmez. Bunun bir yolu var ki, o da en sevilmeyen yol. Toplum, kenti, özneleri biraz kendi hallerine bırakırsınız. Dönüş-

türmek için acele etmezsiniz. Elinizdeki aracın küçüklüğünü görürsünüz. Dönüştürebileceğiniz yerlere saldırırsınız. Bu Türkiye’de asla söz konusu olmayan bir şey. Otoriteler gerçekten denetleyebilecekleri, o varoluşu başka bir biçimde olmaya zorlayabilecekleri yerlere müdahale etmek istemiyorlar. Türkiye’deki her anlamdaki otorite dönüştürmek istiyor. Elindeki araçların dönüştürmeye asla yetmeyeceği yerlere yönelmek istiyor. Oysa kuzey İstanbul’da bir kapalı sitenin varoluş biçimini denetlemek çok daha kolay. Sıfırdan bir site yapılıyor. Bunu belediye aracılığıyla da denetlersiniz. Entelektüel araçlarla da tartışırsınız, böyle mi olmalı şöyle mi olmalı? Hepsi için imkan var. Ama, o küçük Balat evlerini dönüştürmenin bundan daha zor bir şey olduğunu kimse düşünmek istemiyor. Onun daha kolay olduğuna inanıyorlar. Kişisel keyiflerimizle toplumsal gerçeği, toplumsal gerçeğin bir parçası olarak kentsel gerçeği değiştiremeyeceğimizi anlamak zorundayız. Simmel’i bence hep okumak gerekiyor. Toplumsal bir gerçek var karşımızda. Evlerden oluşmuyor, duvarlardan, yollardan oluşmuyor. Toplumsallıktan oluşuyor. Bunu değiştirmeye soyunuyoruz. Bir ülkeyi sıfırdan başlayarak yapamadığımız gibi, kenti de yapamayacağımızı görmemiz lazım. O da toplumsallığın bir parçası. Ama nedense Türkiye’de bunun fiziksel bir gerçeklik olduğuna, o yüzden de arka bahçemizi düzenler gibi düzenleyebileceğimize inanmak zafiyeti var. Sanki çapamızı alır, buraya lale, oraya sümbül ekeriz. Hayır. Kentin fiziksel gibi gözüken toplumsal gerçekliğine çatarız çünkü. Bırakalım Çingenelerle uğraşmayı. Aynı şeyin bizim başımıza geldiğini düşünelim. Aynı şekilde yaşam biçimimizi değiştirirler, ne kadar rahatsız olursak, onlar da o kadar rahatsız oluyorlar. Birilerini toplumsal anlamda halının altına süpürmek mümkün değil, haklı hiç değil.

- *O zaman, sanki bizim planlamacılarımız olayı sadece fiziksel bir mekan gibi ele alan toplumsal ilişkileri ihmal eden bir yaklaşıma sahip gibi...*

• Açık söyleyeyim, öyle. Bunu söylerseniz size hemen cevaplar gelecektir. “Aslında biz toplumsallığı hiç inkâr etmiyoruz. Planlamacı olarak bakın sosyologlarla birlikte çalışıyoruz” gibi cevaplar verilecektir. Bence bu yanlış bir ifade olur. Burada mesele şu değil: Planlama fiziksel bir şeydir; bu arada toplumsallık söz konusuysa ilgilenenlerin fikrine müracaat edilir. Toplumsal gerçek de dikkate alınır. Hayır, bence bütün paradigmayı tersine çevirmek zorunda modern dünya. Dünyada da, Türkiye’de de... Temel problem şu: Kente ilişkin, hatta genelde mimarlığa ilişkin her şeyde karşımızda toplumsal gerçeklikler vardır. Bu çeşitli araçlarla dışa vurulduğu gibi, mimarlığın araçlarıyla da dışa vurulur. Sesin araçlarıyla dışa vurulur, bir başka gerçeklik olur. Dilin araçlarıyla dışa vurulur, toplumsal gerçeklik linguistik bir gerçeklik olur. Estetik araçlarla dışa vurulur sanat olur. Ama hepsinin gerisindeki toplumsal gerçekliktir. Burada mimarlığın da, kentin de böyle olduğunu görmek zorundayız. Planlama ve mimarlık sektörü bunu anlamaya direniyor. Sadece kentle ve mimarlıkla ilgilenen ve teknik iktidarı elinde tutan uzmanlar bu mekan var etme işinden anlıyormuş gibi düşünülüyor. Sanki biz uzmanlar fiziksel çevreyi tasarımın araçlarıyla bambaşka bir şey kılma yetkisine sahibiz. Hayır kılamayız. Burada toplumsal bir gerçeklikle uğraşıyoruz, konstrüktif gerçeklik bunun sadece bir parçasıdır. İnşai ve tasarımsal bir gerçeklik var, ama bu toplumsal gerçekliğin dönüştürücü gücünün yanında epey küçük bir araç. Diğerini dönüştürmenin aracı hiç değil. Olsa olsa onunla kavga etmenin aracı olur. Dönüştürücü olan, toplumsal olandır. Biz mimarlık araçlarıyla şuradan bir yol geçirecek, oraya bina yaparak bunu değiştiremeyiz. Değiştirmek istedikçe, başka biçimlerde katastrofik hale gelmesine yol açıyoruz. Tanımladığımız yeni fiziksel koşullarda asla öngöremeyeceğiniz başka bir toplumsallık oluşuyor. Bunu fark etmek zorundayız. Dolayısıyla fiziksel müdahalenin

araçlarını dikkatli kullanmak zorundayız gibi geliyor, bana. Ondan hele hele toplumsallığı dönüştürücü sonuçlar beklemememiz gerekiyor.

• *Ben bazı yazılarımızdan hatırlıyorum, kentin kendisine ilişkin bir ruhu ya da kendine özgü bir yapısı söz konusu. Oradan takip ettiği bir gelişme çizgisi var. Bizim hani çarpıklık filan dediğimiz değil, takip ettiği bir süreç var yani.*

• Kentin bir ruhu olduğunu söylemem ama kentin kendi gerçeklikleri var. Bu sizin canınızın çektiği her şeyi yapamayacağınız anlamına gelir. Nasıl ki toplumsallıkta yapamıyorsanız. Birdenbire bundan sonra insanlar böyle yaşasın deyince yaşamıyorlarsa... Çok küçük bir grup yaşamak istese bile yaşayamıyor. Sadece istemek yetmiyor. Mesela, Sovyetler Birliği'ni kurdunuz, "bundan sonra komünistiz" dediği zaman bile insanlar komünist olmuyorlar veya olamıyorlar veya olmak istemiyorlar. Toplumsal bir gerçeklikle uğraşyoruz. İstemek yetmiyor, şimdi kent için de böyle olduğunu görmek zorundayız. Kentin bir ruhu olduğunu söylemek istemiyorum; ama onun yüzlerce yıl içinde adım adım oluşmakta olan veya sürekli oluşan, sürekli dönüşen, kendi trendleri var. Şimdi o trendleri gözlemlemeyerek, sanki onlar hiç yokmuş gibi, orası bir haritaymış gibi kenti düşünmenin yanlış olduğunu anlatmaya çalışıyorum. İstanbul on sekizinci yüzyılda bile saçılmak istiyor. Şimdi bunu görmek zorundadır herkes. Hayır, saçılmasın dursun! Ama, kent saçılmak istemiyor ki, kentliler bunu istiyor. Onlara hayır gitmeyin, kent çok büyüdü, çok dağıldı, çok masraflı hale geldi gibi planlama argümanları kullanmaya kalkıyoruz. Hayır, siz istediğiniz kadar bunu söyleyin insanlar gerçekten kendi rasyoneliteri içinde saçılmak istiyorlarsa saçılacaklardır. Engellediğimiz zaman o alanı kanserleştiriyoruz. Her engelleme bence kanser üretiyor. Özgür bıraksaydık elde edeceğimiz sonuçtan daha iyisini elde etmedik. Uzun bir süre kentin çevresine saçılması engellendi, arsa arzı yapılmadı. İmarsız alanlar doğdu. Aksi yapılırdı gecekondular.

yine olurdu, ama başka biçimde olurdu. Hayır, “gecekondu olmasın, insanlar gelmesin” dendi. “Gelmesin” denince, kimse tabii ki “gelinmeyecekmiş” demedi. Ya da “İstanbul’da gecekondu yaptırmıyorlar gitmeyelim” diye düşünen bir tek Anadolu kökenli göçmen, acaba 1950’li, 1960’lı yıllarda oldu mu? Toplumsal olanın denetlenmesinin mümkün olmayışı budur. Kente geleceklere gelirler, ama İstanbul çok kalabalıklaşmış. Hayır, gelenler ahmak değil, İstanbul’a gelmek anlamlı olduğu için gelirler. Yoksa çok daha kolay ev yapabilecekleri Silivri’ye neden gitmediler 1950’lerde? İstanbul’a gelmelerinin herhalde bir rasyonalitesi var. Ama bunu görmeyi istememek bana ilginç geliyor. Türkiye’de bir tür modernleşme psikozu gibi gelir bana. Görmek istememek, toplumsal gerçeklikle kavgalı bir ilişki. Yani sizin vazettiğiniz dünya doğrudur, hayatın kendisi yanlıştır biçiminde bir bakış açısı. Türkiye’de bütün modernleşme düşüncesi, hatta bütün siyasal görüşler aynı özelliğe sahipler. Dönüştürmek istediğiniz bir yol var, onun ötesinde kendiliğinden dönüşenler, başka biçimde dönüşenler, dönüşmeye direnenler, vs. yanlış yapmışlardır. Toplumsal konulardaki bu yanlışlık tahayyülü çok naif bir yaklaşım. Bütün dönüşümlerin, değişimlerin meşruiyetini görmek zorundayız. Bütün dönüşmek isteyenlerin taleplerinin aynı derecede haklı olduğunu görmek zorundayız. Kendimizin aktörlerden sadece biri olduğunu görmek zorundayız. Konuşan her özne bence onu görmek zorundadır. Ben de sadece bu kentteki, bu ülkedeki, bu dünyadaki insanlardan biriyim. Bunun bilinciyle konuşmak lazım. Bana öyle geliyor ki, Türk modernleşmesi böyle konuşanı değil, “dünyada bir grup insan var, ben onları düzeltmek, doğru yola getirmek, uygun davrandırmak isteyen otoriteyim” deme eğilimlerini üretiyor. Bu otorite tanımını mimarlık da dahil nerede ararsanız bulursunuz.

- *Bu tavır bugün de hala değişmedi değil mi?*

- Bence değişmedi. Bu çok genel bir tavır. Önce bu dili terk etmemiz gerekiyor. Başkalarının hesabına konuşan vantriloglardan kurtulmak gerekiyor. Türkiye genelde vantriloglar istiyor ve böyle konuşma mantığının sağlıklı olduğunu zannediyor. O zaman dönüştürücü irade dönüştürme iktidarını kaybediyor. Çünkü herkese ders veren çok bilmiş bir hoca haline geliyor.

- *Peki, bu paradigmanın üretilmesinde mimarlık ya da şehir planlama eğitiminin katkısı nedir? Mesela orada bir insan unsurunun hep var olduğu, yani insandan ayrılmış, bir nesne olarak mekân, özne mekân ilişkisini eğitim sistemi nasıl üretiyor?*

- Eğitim, tabii ki, bu totaliter tahayyülü insanlarda yeniden ve yeniden üretiyor. Zaten mimarlık ve planlama eğitiminin kendisi, mimarı, planlamacıyı bir var edici otorite olarak tanımlamaya yol açıyor. Mimarın görevine ve misyonuna ilişkin mitolojiler, zaten bunu sürekli yeniden üretiyor. Mimar bütün fiziksel çevreyi dönüştürür; dolayısıyla toplumsal gerçekliklerini de dönüştürmek iktidarındadır şeklindeki inanç çok büyük ölçüde eğitim kurumları aracılığıyla üretiliyor. Bundan daha doğal ne olabilir? Eğitim kurumları zaten bilginin yeniden üretim yerleri. Dünyayı bambaşka kılmanın yerleri değil. Böyle olunca da bu görüş her yerden çok eğitimde yeniden üretiliyor. Bütün mimarlık anlayışımız çok ağırlıklı olarak toplumsal gerçekliği görmemek üzerine, ya da daha doğrusu, toplumsal gerçekliği titizlikle dikkate aldığına inanmak üzerine biçimleniyor. Herkes mimarlığın, planlamanın toplumsallıkla ilgili olduğunu biliyor. Ama bu bildiğini söyledikten sonra kendi iktidarını hemen ona dayatmaya kalkıyor. Bunu bilmek demek, kendi iktidarının da her öznenin iktidarı kadar bir iktidarı olduğunu görmek demektir. Mimarın, planlamacının iktidarının da arabacı Roman'dan daha fazla olmadığını görmek lazım. Aynı derecede haklı olduğunu görmek gerekiyor. Bunu

görmedikçe, bugünün dünyasında mimarlık yapmak için epey sakat bir yerden işe başlıyoruz demektir.

- *Hocam, kültür başkenti olmak ne kadar anlamlı bir şey?*

- Bence hiçbir anlamı yok. Kestirmeden söyleyeyim, İstanbul gibi bir kent için bence gülünç. İstanbul zaten bir kültür başkenti. Bunun nesini anlatmaya çalışıyoruz? Peç kentinde olduğu zaman bu başkentlik meselesi anlamlı, evet. Çünkü Peç kimse tarafından bilinmeyen küçük bir yer. Peç’in adını duyurmak istiyor olabilirsiniz, “biz de kültür üretiyoruz” demek istiyor olabilirsiniz. Ya da Ruhr bölgesinde Almanya’nın Essen kenti büyük ölçüde ağır sanayinin terk ettiği, dolayısıyla gücünün azaldığını gören bir yerleşme. Artık sanayi dolayımıyla anılmadığını bildiği için, kültürel alanda bir şeyler yapmak istiyor. O zaman Essen’in, Peç’in bir anlamı var. Ama İstanbul’un bir kültür başkenti olma halinin ne anlamı olabilir? Zaten Türkiye’nin belki tek kültür kenti İstanbul. Türkiye’de daha ağırlıklı başka bir kültürel üretim odağı yok. Bir ara Ankara gerçekten önemli bir üretim odağıydı, 1980’lere kadar. Bugün Türkiye’nin tüm entelektüel, sanatsal enerjisini kendinde toplamış gözükten, Türkiye’deki başka her üretkenlik odağını neredeyse paralize eden bir kent var: İstanbul. Ve siz ona kültür başkenti diyorsunuz. Türkiye’de kültür başkentliği meselesini tartışmak için şu gerçeği görmek gerekir: İstanbul kültürel anlamda bir kara deliktir. O kadar büyük bir kütlesi var ki entelektüel anlamda bir dev olarak Türkiye’deki bütün entelektüel etkinlikleri içine çekiyor. Ve başka yerlerde yeşermesine neredeyse olanak vermiyor. Bu İstanbul’un suçu değil. Ama, başka kentlere kültürel anlamda bazı pozitif ayrımcı politikalarla destek vermek gerekir. 2010 kültür başkentliğini talep edenler, bu gerçeği görüp, örneğin, Ankara’yı seçselerdi daha anlamlı olurdu. Çünkü İstanbul zararına kan kaybettiğini görmemek mümkün değil. Örneğin, Edirne’yi önerselerdi anlamlı

olabilirdi. Türkiye'nin bir zamanlar çok önemli olan bir kültürel üretim odağının, bugünkü Türkiye'deki kültürel etkinlik payı neredeyse sıfır. Ya da artık büyük bir kent olan Antalya cüssesiyle orantılı bir kültür odağı değil. İstanbul bütün her şeyi kendine çekerken, onu yeni kültürel etkinliklerle yüklemek neden gerekiyor? Açık biçimde ötekilerin zararına bir eylemde bulunulmuş oluyor. Bunu görmeme halini, Türkiye'deki tuhaf körlüklerden biri olarak kayda geçirebilirsiniz.

- *Ortalama kültür başkenti tanımı şöyle. Ne kadar güzel İstanbul. Hakikaten kıyaslandığı zaman bir Peç, bir Essen ve karşısında İstanbul. İkisini toplasanız bir Beşiktaş etmez -büyüklüğü, önemi açısından.*

- Essen'de hangi kültürel etkinlik var? Yaşama savaşı veren bir yer artık Essen. Ekonomik yapılanma değiştiği için Ruhr havzası demografik bir dönüşüm yaşıyor ve kan kaybediyor. Birileri onlar için bir imkân sağlamaya çalışıyor. Türkiye'de hiçbir şey kaybetmeyen, sürekli yüklenen bir kente ne eklemek istiyorsunuz 2010'da başkent ilan ederek?

- *Aynı ligde değiller bir kere.*

- *Olmadığımız, olmamamız gereken bir ligde oynamaya kalkıyoruz, marifetmiş gibi de seviniyoruz. Benim anlamam zor.*

- *Bence daha ironik olanı, bir tarafından kültür başkentliği ilan ediliyor, hakikaten gürültülü bir şekilde bunu yapacağız deniliyor, birçok yerdeki etkinliklerle birlikte kültür başkentliği süreci başlıyor. Ama diğer taraftan en önemli yapılarımız, halka açık değil, restorasyonda. Bu çok çelişkili bir durum.*

- *Baştan yanlış bir seçim yaparsanız, doğru sonuçlar üretmenizin de imkânı yok. 2010'u koşarak almak, neresinden tutsanız anlamlı olmayacağı besbelli. Eleştirmek için ortada bir zemin bile yok. 2010 dünya baş-*

kentliği mekanizmasını yanlış anlamış gözüküyor, almak için uğraşanlar. Onu bir kere görmek zorundayız. Tıpkı UNESCO dünya kültür mirası listesi meselesini de yanlış anladıkları gibi. Dünyadaki diğer bazı kentler de UNESCO dünya kültür mirası listesinden çıkma korkusu yaşıyorlar. Orada da aynı problem var. Ama, yedi buçuk kilometre boyunda böylesi dev bir alanı dünya kültür mirası alanı ilan etmek, üstelik yaşayan bir kentte, ne kadar akıllıca? Başa çıkamayacağımız besbelli. Sonra sürekli olarak o statüyü kaybetmemek için uğraşıyoruz. San Gimignano çapı bir kilometreyi bulmayan bir kent. Böyle yerler dünya miras alanı ilan ediliyor. Burada dolu dolu yaşayan, içinden sayısız ulaşım aracının geçtiği bir kenti listeye koyarsanız, koruma bağlamında egemen olamayacağınız, her seferinde UNESCO'ya laf anlatmak, mazeret beyan etmek zorunda kalacağınız besbelli. Sürekli de bu yapılıyor, mazeret beyan ediliyor. Baştan yapılmış bir yanlış sonradan düzeltmenin bence yolu yok.

• *Hocam, çok teşekkür ederim. Bizi kırmadınız, keyifli sohbetiniz için çok teşekkür ederim.*

Prof. Dr. Uğur Tanyeli: 1952 yılında Ankara'da doğdu. 1976 yılında İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. Doktora çalışmalarını İstanbul Teknik Üniversitesi'nde 1986 yılında tamamladı. Güzel Sanatlar Akademisi, İstanbul Teknik Üniversitesi ve Anadolu Üniversitesi'nde mimarlık tarihi dersi verdi. 1995'te Yardımcı Doçent, 1998'de ise Profesör ünvanını aldı. 1994 yılında mimarlık mesleğine katkılarından dolayı Mimarlar Odası'ndan ödül aldı. Halen Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi'nde ders veriyor. 1989 yılında, mimarlık dergisi Arredamento Mimarlık editörü oldu. Şimdiye kadar yedi kitap yazdı ve çeşitli mimarlık sergileri organize etti.